

Mr. sc. Jerolim Ostojić, dipl. pravnik

PРАВНА ЗАШТИТА ОД НУКЛЕАРНОГ ОРУŽЈА S NAGLASKOM NA ZAŠTITU MORSKOG OKOLIŠA

UDK: 349. 6 : 504

Primljeno: 1. 02. 2008.

Pregledni znanstveni rad

Nuklearno oružje može biti razlog velikog i opasnog onečišćenja okoliša. O tome svjedoče i posljedice nuklearnih pokusa, eksplozije atomskih bombi u Hirošimi i Nagasakiju i razni nuklearni akcidenti.

Nuklearno oružje spada u grupu oružja za masovno uništavanje, zajedno s bakteriološkim (biološkim), kemijskim i sličnim oružjima. Samo ta činjenica jasno ukazuje koliko je važno spriječiti uporabu, ali i proizvodnju takvih oružja, a jedno od sredstava je svakako pravno reguliranje na globalnom nivou. Tu su i moguće havarije brodova na nuklearni pogon, odnosno plovila i zrakoplova koji nose nuklearno oružje, a o eventualnim ratnim ili terorističkim i diverzantskim djelovanjima s nuklearnim oružjem i materijalima da i ne govorimo. Treba svakako naglasiti i činjenicu da sama nuklearna tvar po sebi može biti, odnosno i jest nuklearno oružje, a radi njenih itekako opasnih svojstava. Tako je i Opća skupština UN u New Yorku 13. travnja 2005. odobrila novi sporazum o borbi protiv terorizma koji će obvezati vlade da kažnjavaju one koji ilegalno posjeduju nuklearne naprave ili radioaktivne materijale. Sporazum je ponuđen na potpisivanje 14. travnja iste godine, a da bi stupio na snagu moraju ga ratificirati 22 zemlje. Dokument je usuglašen nakon sedam godina pregovora i 13. je konvencija u borbi protiv terorizma i prva dovršena nakon terorističkog napada na SAD 11. rujna 2001.

Iako je onečišćenje morskog okoliša uglavnom regulirano međunarodnim pravnim instrumentima kojima se regulira onečišćenje potapanjem s brodova i zrakoplova te s kopnenih izvora, veoma su bitni i sporazumi koji se odnose na nuklearno oružje bilo da su oni vezani za nuklearne pokuse ili sa zabranom uporabe tih oružja tj. s razoružanjem.

Ključne riječi: *nuklearno oružje, nuklearni pokusi, ugovori u svezi nuklearnog oružja, ispuštanje nuklearnog materijala u okoliš, razoružanje, neširenje nuklearnog oružja, mišljenje Opće skupštine UN o nuklearnom oružju.*

1. PRAVNO REGULIRANJE NUKLEARNIH POKUSA S NUKLEARNIM ORUŽJEM

1.1. Nuklearni pokusi i pokušaji zabrane nuklearnih pokusa

Nakon eksplozija atomskih bombi 1945. (Alamogordo, Hirošima i Nagasaki) pa samo do 1974. izvršeno je blizu tisuću pokusa s nuklearnim oružjem, od kojih nešto više od polovice u atmosferi.

Napori za reguliranje i eventualnu zabranu vršenja pokusa nuklearnim oružjem traju desetljećima. Tako su, npr., kod pripreme i stvaranja Ženevske konvencije o otvorenom moru 1958. neke zemlje¹ predlagale da se iza sadašnjeg članka 2. Konvencije umetne zaseban članak: «Države su obvezne uzdržavati se od ispitivanja nuklearnog oružja na otvorenom moru». U Trećem odboru su, međutim, izražena gledišta da je obavljanje nuklearnih pokusa političko pitanje i da ga treba prepustiti tijelima u kojima se raspravlja i odlučuje o razoružanju (Općoj skupštini UN, Vijeću sigurnosti, Odboru za razoružanje). Tako je i usvojena rezolucija o upućivanju pitanja nuklearnih pokusa Općoj skupštini UN, a o gore navedenom prijedlogu četiri države nije se ni glasovalo.

Prvi značajniji uspjeh bio je Ugovor o zabrani pokusa nuklearnim oružjem u atmosferi, svemiru i pod vodom, usvojen 5. kolovoza 1963. u Moskvi². Neke od nuklearnih sila, npr. Kina i Francuska, nisu priznavale taj ugovor. To je i prvi ugovor u kojem se izravno ističe da se njime želi postići i zaštita okoliša od nuklearnih tvari i u tome je postignut nesumnjiv uspjeh. On je ujedno i jedini globalni ugovor na snazi, od 1963., koji se bavi nuklearnim pokusima.³

Moskovskim ugovorom njegove stranke su se obvezale da neće vršiti pokuse s nuklearnim oružjem na njihovom području ili na području pod njihovom kontrolom, i to u atmosferi, uključujući i iznadzračni prostor, pod vodom (uključivši teritorijalno i otvoreno more), te u svakoj drugoj okolini ako bi eksplozija prouzročila radioaktivno onečišćenje na teritoriju na kojem se vrši pokus. Praktički ovaj ugovor ne zabranjuje pokuse pod zemljom, uz gore spomenuti uvjet, pa je poznat i kao Ugovor o limitiranoj (parcijalnoj) zabrani nuklearnih pokusa. Francuska je nastavila sa svojim pokusima, a zadnji je izvela na otoku Mururoa na Pacifiku u atmosferi 25. kolovoza 1974.

Iako je bio uspješno sredstvo u nadzoru nuklearnog oružja, prvenstveno je važnost Ugovora bila na polju zaštite okoliša, budući da je uspio suzbiti znatno onečišćenje okoliša radioaktivnim tvarima koje je bilo posljedica nuklearnih

¹ SSSR, Poljska, Čehoslovačka i SRJ. Vidi u Rudolf, D, Međunarodno pravo mora, Zagreb, 1985 .

² Vidi tekst u *UNTS*, sv. 480., str. 43.; vidi i *Službeni list SRJ- MU* br. 11/63; na temelju notifikacije o sukcesiji RH je stranka Ugovora od 8. listopada 1991. (*NN-MU* br. 4/98).

³ Ovaj ugovor je potpisan nakon i radi Kubanske krize krajem 1962. oko postavljanja sovjetskih raketa s nuklearnim glavama na Kubi, kada je čovječanstvo bilo najbliže nuklearnom ratu.

pokusa. Ugovor iz 1963. bio je važan početni korak ka krajnjem cilju tj. postizanju kompletne zabrane testiranja nuklearnog oružja. Međunarodni napori usmjereni tom cilju ubrzani su završetkom hladnog rata, a kulminirali su 1996. zaključivanjem Ugovora o potpunoj zabrani pokusa nuklearnim oružjem⁴.

Taj Ugovor kojim se zabranjuju pokusi s nuklearnim oružjem bilo koje vrste (čl. 1.), nije na snazi, iako ga je potpisao veliki broj država (161 do 2001.), a među njima ga je ratificiralo njih 77 do 2001., ali nažalost ne i sve one bez čijeg potpisa Ugovor ne može stupiti na snagu i to baš država koje imaju nuklearne reaktore, ali i nuklearno oružje, odnosno na koje se sumnja da ga imaju (Alžir, Kolumbija, Egipat, Indonezija, Vijetnam, Zair, Sjeverna Koreja, Indija, Iran, Pakistan, SAD, Kina, Izrael). Pokusi s nuklearnim oružjem iz 1998. u Indiji i Pakistanu, a možda i drugdje (2006. u Sjevernoj Koreji), pokazuju da pitanje nuklearnih pokusa i dalje ostaje aktualno.

Na današnjem stupnju razvitka općeg međunarodnog prava još ne postoji potpuna zabrana pokusa nuklearnim oružjem per se⁵. To pokazuje i činjenica da se rasprave o zabrani nuklearnog oružja i dalje održavaju. K tome zaključen je i Ugovor o neširenju nuklearnog oružja 1968., a i uvedena su mnoga područja slobodna od nuklearnog oružja. Kao ključno postavlja se pitanje imaju li nuklearni pokusi štetne posljedice za okoliš. Oni nisu ni zabranjeni, ako se vrše u podzemlju u geološki stabilnom području koje omogućuje zadržavanje radioaktivnosti.

Danas se ipak može smatrati da opće međunarodno pravo apsolutno zabranjuje pokuse nuklearnim oružjem u atmosferi i pod vodom, što je od izuzetne važnosti za zaštitu baš morskog okoliša. Ipak, do nuklearnog onečišćenja atmosfere i područja iznad nje⁶, kao i do onečišćenja morskog okoliša može doći i zbog nuklearnih akcidenata i sve više prijetećeg nuklearnog terorizma. Najbolji primjer za to je katastrofa Černobila 1986., nakon koje su u Beču, iste godine, pod okriljem IAEA sklopljene dvije konvencije: Konvencija o ranom izvješćivanju o nuklearnoj nesreći⁷ i Konvencija o pomoći u slučaju nuklearne nesreće i radiološke opasnosti⁸.

U svemirskom prostoru nuklearni pokusi bili su zabranjeni već navedenim Moskovskim ugovorom iz 1963. Ugovorom o načelima koja uređuju djelatnosti

⁴ Potpisan je U New Yorku 24. ožujka 1996. a RH ga je potvrdila 8. prosinca 2000.; vidi *NN-MU* br. 1/01 i *ILM 1996.*, sv. 35, br. 6, str. 1439. Prema čl. 14. Ugovor će stupiti na snagu kada ga ratificiraju sve države nabrojene u Prilogu II., njih 44, koje su 1996. bile članice Konferencije o razoružanju i koje su bile navedene u izdanjima IAEA iz 1993. i 1996. «Nuklearni istraživački reaktori u svijetu».

⁵ Ipak postoje i stvarna nastojanja u tom pravcu. Osim Ugovora iz 1996. imamo od prije i Ugovor o neširenju nuklearnog oružja (1968.), pa onda i reakcije međunarodne zajednice na vršenje nuklearnih pokusa (o tome vidi npr. M. Seršić, «Nuclear Tests and International Law», *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 2001., sv. 51, br.5, str. 900.- 911.).

⁶ S obzirom da se na većim visinama atmosfera postupno razrjeđuje, a sila teže slabi, države se još nisu usuglasile o tome na kojim visinama zračni prostor završava i otkuda počinje svemir.

⁷ Na temelju notifikacije o sukcesiji RH je stranka Konvencije od 8. listopada 1991., vidi *NN-MU* br. 12/93. Tekst vidi u *NN-MU* br. 1/06.

⁸ Na temelju notifikacije o sukcesiji RH je stranka Konvencije od 8. listopada 1991., *NN-MU* br. 12/93. Vidi i *ILM 1986.*, br. 6, pp 1377-1386. Tekst vidi u *NN-MU* br. 1/06.

država na istraživanju i iskorištavanju svemira, uključujući Mjesec i druga nebeska tijela iz 1967. ustanovljen je režim demilitarizacije svemira, pa tako i obavljanje pokusa na nebeskim tijelima, prirodnim i umjetnim. Potom su bili usvojeni i stupili na snagu neki drugi ugovori iz tog područja, koji su potvrdili i razradili načela Ugovora iz 1967.

Ta temeljna načela svemirskog prava slična su onima iz Ugovora o Antarktiku iz 1959.⁹ U članku 4. stranke se obvezuju da neće stavljati nuklearno oružje, između ostalog, u orbitu oko Zemlje ili na nebeska tijela, te da ga neće stacionirati na drugi način. Zabranjuje se uspostavljanje na nebeskim tijelima vojnih baza, uređaja i utvrđenja, obavljanje pokusa svim vrstama oružja, te izvođenje vojnih manevara. Člankom 7. uređuje se pitanje odgovornosti za moguću štetu koju prouzroči u svemir lansirani objekt drugoj državi ili njezinim fizičkim i pravnim osobama, i to kako na zemlji, tako i u zračnom prostoru ili u svemiru.¹⁰

Inače, opće međunarodno pravo ne sadrži potpunu zabranu unošenja radioaktivnih tvari u okoliš, nego je odlaganje u minimalnim koncentracijama, koje je preporučila IAEA, dopušteno ako ne prouzrokuje neprihvatljive rizike za ljude i za okoliš. Ipak neki regionalni ugovori zabranjuju odlaganje radioaktivnog materijala u morski okoliš.

Vežano za nuklearne pokuse može se spomenuti i Ugovor o zabrani postavljanja nuklearnog oružja i drugog oružja za masovno uništavanje na dno oceana i mora i u njihovo podzemlje iz 1971.¹¹ Zabrana uključuje i naprave i postrojenja za izbacivanje i druga sredstva za uskladištenje, pokuse ili uporabu tih oružja. Prostor zabrane proteže se na morsko dno i podzemlje izvan i unutar nacionalne jurisdikcije do granice od 12 milja od polazne crte za mjerenje širine teritorijalnog mora. Svaka stranka ima pravo nadzirati aktivnosti drugih država u zoni zabrane ako sumnja da se tim djelatnostima krše odredbe Ugovora, uz uvjet neuplitanja u djelatnosti drugih država i uvjet da se ne dira u već priznata prava. I poznati Ugovor o Antarktiku zabranjuje nuklearne eksplozije i odlaganje radioaktivnog otpada u području njegove primjene.

Treba napomenuti da u Ugovoru o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa iz 1996. u članku IX. postoji odredba kojom se dopušta povlačenje iz Ugovora u slučaju «izvanrednih događaja», a u odnosu na dio sadržaja «u slučaju da se ugrožavaju najviši ciljevi» države stranke. Stoga moguće je povlačenje iz Ugovora u slučaju tenzija ili oružanog sukoba između država, kada bi zapravo primjena Ugovora bila najpotrebija. Ovo svakako umanjuje značaj Ugovora, pogotovo u smislu sveobuhvatnosti.¹² Ipak treba reći, u odnosu na okoliš, da se u ovom

⁹ Istraživanje i iskorištavanje svemira «moraju se obavljati za dobrobit i u interesu svih zemalja...i moraju biti dobro čitavog čovječanstva» (čl. 1.).

¹⁰ 1972. bila je usvojena Konvencija o građanskoj odgovornosti za štetu koju prouzroče svemirski objekti.

¹¹ Vidi *UNTS*, sv. 955, str. 115.

¹² Iako bi se moglo tumačiti da je korištenje nuklearnog oružja zabranjeno općim pravilima primjenjivim u oružanim sukobima, prvenstveno iz toga jer ta zabrana rezultira iz općih zabrana korištenja otrovnih oružja, izazivanjem nepotrebnih patnji, izazivanjem bezumnim razaranjem civilnih objekata i sl.

Ugovoru u preambuli ističe, između ostalog, mogućnost njegova doprinosa zaštiti okoliša.

Nuklearno oružje se i dalje proizvodi i spremno je za uporabu ako vlade tako odluče.

Dakle, iako ne postoji pravilo međunarodnog prava o potpunoj zabrani nuklearnih pokusa *per se*, kao što ne postoji ni potpuna zabrana odlaganja radioaktivnih tvari i tako njihova unošenja u okoliš, međunarodno pravo zabranjuje nuklearne pokuse koji uzrokuju neprihvatljivo unošenje radioaktivnih tvari u okoliš. Ta zabrana proističe iz temeljnog načela običajnog međunarodnog prava *sic utere tuo ut alienum non laedas*, koje traži od država da se suzdrže od ponašanja kakvo može prouzročiti štetu drugoj državi. Zabrana proizlazi i iz nekih načela međunarodnog prava okoliša, kao što je načelo prevencije i načela koja iz njega proizlaze kao procjena utjecaja na okoliš i načelo opreza.

1.2. Dopustivost nuklearnih pokusa

Ni Međunarodni sud nije nikada odlučio o dopustivosti nuklearnih pokusa, iako su pred njim 1973. i 1995. započeti postupci u povodu francuskih pokusa nuklearnim oružjem. O dopustivosti nuklearnih pokusa s nuklearnim oružjem svakako bi lakše bilo raspravljati ako bi se razriješilo pitanje legalnosti, po međunarodnom pravu, proizvodnje i korištenja nuklearnih oružja. Spomenuti sporovi protiv Francuske, a posebno onaj iz 1995. preko zahtjeva Novog Zelanda uključuju i onečišćenje morskog okoliša radioaktivnim tvarima kao posljedicu nuklearnih pokusa koje je vršila Francuska u južnom Pacifiku.

Međunarodni sud pravde 1974. je odbacio tužbu Novog Zelanda i Australije koji su 1973. započeli sporove s Francuskom zbog njezinih nuklearnih pokusa u atmosferi u južnom Pacifiku. Naime, Francuska je obznanila svoju odluku o prestanku nuklearnih pokusa u atmosferi i da prelazi na pokuse pod zemljom, pa zahtjevi Novog Zelanda i Australije više nemaju svrhe. Međutim, izjava francuskog predsjednika da će u rujnu 1995. Francuska provesti, nakon trogodišnjeg moratorija, niz podzemnih pokusa nuklearnim oružjem u južnom Pacifiku izazvala je nove tužbe na temelju jedne od odluka iz već donesene presude Međunarodnog suda pravde (par. 63. u Odluci Suda u slučaju Novi Zeland protiv Francuske).

Sud je naime ustvrdio da on nije nadležan razmatrati hoće li Francuska održati riječ već «ako će se utjecati na temelj ove odluke tužitelj bi mogao zatražiti ispitivanje situacije u skladu s propisima Statuta»¹³. Novi Zeland je baš u paragrafu 63. i potražio pravni temelj za pokretanje novog spora. On je smatrao da se izrazom «temelj Odluke» Sud namjeravao odnositi na nelegalnost nuklearnih pokusa ne samo u atmosferi već na pokuse nuklearnim oružjem bilo gdje, ako se njima mogu prouzročiti radioaktivna onečišćenja okoliša. Novi Zeland je zato mišljenja da je francuska izjava o vršenju pokusa nuklearnim oružjem pod zemljom aktivirala

¹³ Detaljnije o sporovima vidi u *ibid.*

odredbu 63. iz Odluke Suda iz 1974. Francuska se tužbi usprotivila i Sud je opet tužbu odbacio, jer da francuski podzemni nuklearni pokusi iz 1995. ne utječu na temelj Odluke iz 1974. Naime, temelj te Odluke bila je obveza Francuske da neće provoditi daljnje nuklearne pokuse u atmosferi.

Iako spor iz 1995. nije dospio u «meritum fazu», jer je tužba odbačena, a ni Francuska nije obavila najavljene pokuse, Odluka je za međunarodno pravo zaštite okoliša bila veoma korisna, zajedno sa stavovima Novog Zelanda i Francuske te različitim mišljenjima sudaca Međunarodnog suda pravde. Ovo uključuje teme kao što su: opća obveza da se spriječi onečišćenje okoliša, posebno obveza da se ne prouzroči šteta ispuštanjem radioaktivnih tvari u podvodni svijet, obveza da se izvede procjena utjecaja na okoliš i načelo prevencije.

Novi Zeland je tvrdio da je bilo kakvo dovođenje radioaktivnih tvari u morski okoliš zabranjeno međunarodnim pravom, pozivajući se na nekoliko ugovora u kojima je Francuska bila stranka u vrijeme planiranja pokusa s nuklearnim oružjem 1995. To su dopunjena Londonska konvencija o potapanju otpada, 1972., Noumea konvencija za zaštitu prirodnih izvora i okoliša južnog pacifičkog područja iz 1986. i OSPAR konvencija iz 1992. Poblize ispitivanje spomenutih ugovora pokazuje da oni stvarno sadrže zabranu izbacivanja nuklearnih tvari u morski okoliš. Ipak, Francuska je prigodom ratificiranja Noumea konvencije, koja se odnosi na područje francuskih predviđenih nuklearnih pokusa za 1995., postavila uvjet da se obveze, nametnute Ugovorom, ne odnose na otpad i drugi materijal, koji sadrži radioaktivnost u stupnju manjem od propisanog u preporukama IAEA.

Postojeći ugovori koji se bave razmještanjem nuklearnog otpada i drugih materijala s radioaktivnom tvari, odražavaju sve restriktivniji odnos koji je zauzelo međunarodno pravo u svezi odlaganja nuklearnih tvari u okoliš. Međutim, međunarodno pravo, barem ne dotada, ne zabranjuje svako odlaganje takvih tvari u okoliš. Opće je načelo da se radioaktivni materijal može odlagati u morski okoliš, ako to ne predstavlja neprihvatljivi rizik ljudima ili morskom okolišu, ili se ne upliće u druga legitimna prava korištenja mora. Ovo je naglašeno i u paragrafu 225.c. Agende 21 iz Rija. Preporuke IAEA u tom smislu, posebno one koje se odnose na minimalne koncentracije radioaktivnosti od velike su važnosti.

Da je Sud u sporu (1995.) odlučio o meritumu, ne bi mogao odlučiti da su nuklearni pokusi s nuklearnim oružjem u podzemlju «per se» nezakoniti po općem međunarodnom pravu, osim ako bi uzrokovali neprihvatljivu proizvodnju radioaktivnih tvari u morski okoliš. U slučaju potvrdnog odgovora na pitanje jesu li francuski pokusi s nuklearnim oružjem u podzemlju prouzročili neprihvatljivo nuklearno onečišćenje, odluka Suda bi bila da je Francuska prekršila međunarodno pravo, a u slučaju niječnog odgovora Sud ne bi smatrao da je bilo kršenja međunarodnog prava.

Novi Zeland je tvrdio i da su učestale dotadašnje podzemne nuklearne eksplozije ozbiljno ugrozile fizičku strukturu Mururoa atola, stoga, daljnje eksplozije bi mogle prouzročiti lomljenje atola što bi rezultiralo ispuštanjem jednog dijela nuklearnih tvari, koji se tu akumulirao, u morski okoliš.

U usmenom obrazloženju Francuska je izjavila da su podzemni nuklearni pokusi bezopasni za okoliš i u kraćem i u dužem razdoblju i istakla da je znanstveno praćenje područja (koje se provodi više od 30 godina) pokazalo da je nivo radioaktivnosti oko Mururoa nepromijenjeno i da na njega ne utječu podzemni pokusi. Da je Sud morao odlučiti o tom bitnom pitanju, vjerojatno bi morao angažirati neovisne stručnjake, možda preko IAEA, a njihovi bi nalazi bili presudni za odluku Suda.

Nadalje Novi Zeland je isticao da Francuska ima obvezu provesti procjenu utjecaja na okoliš prije negoli provede nuklearne pokuse. Osim toga istaknuto je i načelo opreza kao načelo koje je široko prihvaćeno u međunarodnom pravu. Francuska je izjavila da je aktivno prihvatila sve zahtjeve međunarodnog prava na polju zaštite okoliša, a što se tiče načela opreza smatra se da je status tog načela u općem međunarodnom pravu još prilično nesiguran¹⁴.

Na međunarodnom planu načelo opreza se prvi put pojavilo u Izvršnoj deklaraciji iz 1984. Prve međunarodne konferencije o zaštiti Sjevernog mora, usvojene u Bremenu. Usprkos širokom prihvaćanju tog načela postoje različita tumačenja. Po «mekom» (soft) tumačenju preventivne mjere moraju se poduzeti ukoliko znanstveni dokaz uvjerljivo pokaže da štetni učinci mogu rezultirati iz aktivnosti. Prema «tvrđoj» verziji zabranjeno je izvoditi radnju ako se ne može dokazati da neće nanijeti nepopravljivu štetu okolišu. Inače procjena utjecaja na okoliš i načelo opreza rezultiraju iz opće obveze o sprečavanju šteta u okolišu. Novi Zeland se pozvao na «tvrđu» varijantu u svom zahtjevu iz 1995. tvrdeći da Francuska nije mogla vršiti nuklearne pokuse ukoliko nije mogla dokazati da neće prouzročiti neprihvatljivu štetu okolišu.

Što se tiče radnji koje uključuju rizik ispuštanja (izbacivanja, stavljanja) radioaktivnog materijala u okoliš, može se reći da već postoje kriteriji u svezi načela opreza, u kojem slučaju u međunarodnom pravu je prihvaćena tvrđa verzija tumačenja načela. Uzimajući u obzir utjecaj nuklearnih tvari na okoliš i restriktivni pristup unošenju nuklearnog materijala u okoliš, koji su prihvaćeni međunarodnim pravom, čini se da bi provođenje takvih radnji bilo dopušteno jedino nakon dokaza da njihove posljedice neće prouzročiti neprihvatljivo nuklearno onečišćenje, a u slučaju da je stupanj radioaktivnosti veći od minimuma određenog od IAEA.

Na kraju navodimo «Zaključne opaske» M. Seršić¹⁵ iz članka «Nuclear Tests and International Law» koje opisuju sadašnju situaciju u međunarodnom pravu vezano za nuklearne pokuse, pa tako i u svezi sa zaštitom morskog okoliša, pogotovo zato što nuklearni pokusi izvedeni bilo gdje mogu, zbog karakteristika nuklearnih eksplozija, štetno utjecati i na morski okoliš.

¹⁴ Obveza provođenja procjene utjecaja na okoliš već je široko priznata kao dio običajnog međunarodnog prava što je vidljivo već i u Akcijskom planu Štokholmske konferencije 1972. o čovjekovom okolišu, a eksplicitna obveza provođenja procjene je uvrštena u brojne globalne i regionalne konvencije uključujući Konvenciju UN o pravu mora iz 1982. Ta obveza je bila i u Noumea konvenciji iz 1986. koja se izravno odnosi i na spor o kojem govorimo.

¹⁵ Vidi u ibid.

a) Opće međunarodno pravo ne zabranjuje pokuse s nuklearnim oružjem *per se*.

b) Ugovor o djelomičnoj zabrani pokusa iz 1963., koji je još na snazi, ne zabranjuje podzemne nuklearne pokuse, ako ne uzrokuju radioaktivnu kontaminaciju izvan teritorija države koja vrši pokuse.

c) Ugovor o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa iz 1996. još nije na snazi.

d) Postoji trend o sveobuhvatnoj zabrani pokusa s nuklearnim oružjem.¹⁶

e) Trenutno se pitanje zakonitosti nuklearnih pokusa veže uz njihov utjecaj na okoliš, a opće međunarodno pravo zabranjuje pokuse koji uzrokuju neprihvatljivo radioaktivno onečišćenje.

f) Obveza provođenja procjene utjecaja na okoliš dostigla je opće priznanje i postala međunarodno pravo.

Načelo opreza široko je prihvaćeno u međunarodnim ugovorima, ali je njegova normativna vrijednost oslabljena nedostatkom međunarodnog suglasja koji se odnosi na njegov točan sadržaj i preciznost, osim za radioaktivne tvari kad se prihvaća «tvrđa» verzija koja zahtijeva, prije aktivnosti koje uključuju nuklearni materijal, dokaz da neće one rezultirati neprihvatljivim radioaktivnim onečišćenjem, ali i zabranu odlaganja u morski okoliš prema nekim regionalnim ugovorima.

Na sadašnjem stupnju razvitka međunarodnog prava ne postoji sveobuhvatna zabrana testiranja nuklearnog oružja *per se*. Ključno je pitanje imaju li podzemni pokusi nuklearnog oružja, a koji pokusi nisu zabranjeni, štetne učinke na okoliš, prvenstveno ako dovode do radioaktivnog zagađenja. Ako nemaju takav učinak na okoliš, tj. ako se provode u geološki stabilnom okolišu koji zadržava radionuklide u stijenkama, onda su dopušteni. Stoga bi odluka Međunarodnog suda pravde, da je slučaj iz 1995. došao u fazu *meritum*, a nije, ovisila o znanstvenom dokazu što se tiče posljedica predviđenih francuskih nuklearnih pokusa.

2. KONTROLA NUKLEARNOG NAORUŽANJA I RAZORUŽANJE¹⁷

Najveća opasnost okolišu, pa tako i morskom okolišu, od onečišćenja nuklearnim tvarima prijete od uporabe nuklearnog oružja ili akcidenta s tim oružjem, pa

¹⁶ Ovome treba dodati i nastojanja za razoružanje, odnosno za prestanak proizvodnje nuklearnog oružja. O tome vidi *infra*.

¹⁷ Razoružanje u običnom govoru podrazumijeva: a) ograničenje naoružanja, što može obuhvaćati i uvećanje za zemlje koje nisu dosegle dogovorene limite; b) smanjenje naoružanja u odnosu na postojeće, a može značiti i umanjenje nekih vrsta naoružanja; c) ukidanje naoružanja. U praksi je došlo do sporazuma za ukidanje nekih oružja - biološkog, kemijskog te protupješačkih mina, kojim sporazumima su države preuzele i obvezu da unište i sve zalihe zabranjenog oružja.

Razoružanje nije isto što i pravna zabrana određenih vrsta oružja u neprijateljstvima. Vidi opširnije u Degan, V, Đ, Međunarodno pravo, PF, Rijeka, 2000.

zabrana proizvodnje i uporabe i uništavanje postojećih zaliha nuklearnog oružja može bitno pridonijeti zaštiti i očuvanju okoliša.

Danas se govori o nuklearnom oružju kao zasebnom u odnosu na ono «klasično» (konvencijsko).

Zabrani uporabe određenih vrsta oružja morale bi slijediti mjere razoružanja uz zabranu proizvodnje i posjedovanja, te pod međunarodnim nadzorom uništenje postojećeg zabranjenog oružja. U sustavu UN-a zacrtan je, nedostignut, cilj o «općem i potpunom razoružanju». Prvi put je bio svečano objavljen u Rezoluciji Opće skupštine 1378 (XIV) od 20. studenog 1959., a u kasnijim rezolucijama mnogo puta je ponovljen.¹⁸

Najznačajnije su mjere nuklearnog razoružanja postignute neposrednim pregovorima i dvostranim sporazumima isključivo između SAD i Sovjetskog saveza (SALT-I, SALT- II, START). U tome procesu nisu sudjelovale ostale nuklearne sile (npr. Velika Britanija, Kina, Francuska), a niti one koje imaju, ili se pretpostavlja da imaju, ili bi mogle proizvesti nuklearno oružje (Indija, Pakistan - 1998. su i izvršile pokuse nuklearnim oružjem, Izrael, Egipat, Južna Afrika, Argentina, Brazil, Sjeverna Koreja, Iran i dr.).

2. 1. Međunarodni ugovori u svezi nuklearnog oružja koji su na snazi

Prvi su ugovori sklopljeni tek kad je postalo moguće promatrati područja drugih država n vještačkih satelita («uzajamna satelitska špijunaža»). Ugovorom o neširenju nuklearnog oružja iz 1968. i Ugovorom o denuklearizaciji Latinske Amerike iz 1967. IAEA-i je povjereno obavljanje nadzora nad nuklearnim elektranama i drugim nuklearnim postrojenjima, kako se ta «miroljubiva» postrojenja ne bi koristila za pokuse i za proizvodnju nuklearnog oružja.

Do stvarnih mjera smanjenja i uništenja dijela nuklearnog arsenala, međutim, moglo je doći tek 1987. kada su Sovjetski savez i SAD bili pristali na recipročan nadzor njihova oružja na tlu, i to najprije onog smještenog u Europi («euroraketa»), te potom i na njihovom državnom području.

Od ugovora na snazi globalnog karaktera imamo:

a) Već spomenuti Moskovski ugovor od 5. kolovoza 1963. koji obvezuje njegove stranke na zabranu pokusa nuklearnim oružjem na njihovu području ili na području pod njihovom kontrolom, i to u atmosferi, uključujući iznadzračni prostor, pod vodom (uključujući teritorijalno i otvoreno more) te u svakoj drugoj okolini ako bi eksplozija prouzročila nuklearne otpatke koji bi se širili izvan njihova područja.

b) Ugovor o neširenju nuklearnog oružja, potpisan istodobno u Moskvi, Londonu i Washingtonu 1. srpnja 1968., predviđa različite pravne obveze za

¹⁸ Inače u sustavu UN Opća skupština ima nadležnost razmatrati načela razoružanja (čl. 11(1) Povelje UN), dok Vijeće sigurnosti ima zadatak da uz pomoć svoga Odbora Vojnog štaba izradi planove u svezi razoružanja članica UN.

njegove stranke-države. Ugovor je na snazi, a otvoren je za potpisivanje svim državama koje posjeduju nuklearno oružje i za one koje ga nemaju¹⁹. Za potrebe Ugovora državom koja posjeduje nuklearno oružje smatra se ona država koja je proizvodila i obavljala eksplozije nuklearnim oružjem ili drugim nuklearnim eksplozivnim napravama prije 1. siječnja 1967.²⁰

Države-stranke koje drže nuklearno oružje obvezale su se da drugim državama neće prenositi to oružje niti druge nuklearne eksplozivne naprave. Stranke koje ne posjeduju to oružje obvezale su se da ga neće primati ni proizvoditi. O tome sklapaju s IAEA posebne sporazume²¹. Zauzvrat nuklearne sile su obećale da će olakšati razmjenu opreme, materijala, znanstvenih i tehničkih podataka u svrhu miroljubive uporabe nuklearne energije, pa i u primjeni tehnika atomskih eksplozija.²² Tako su npr. Kina i Australija početkom travnja 2006. potpisale sporazum o nuklearnoj sigurnosti koji će omogućiti Peking uvoziti australski uran za svoje nuklearne elektrane. Australija, na čijem se teritoriju nalazi oko 40% svjetskih zaliha urana, dopušta izvoz te sirovine samo u one države koje su potpisnice Ugovora o neširenju nuklearnog oružja, te koje su potpisale bilateralne sporazume o nuklearnoj sigurnosti s njom. Australija je najavila da bi izvoz većih količina urana mogao početi najranije 2010 godine.

Ugovoru nisu pristupile neke nuklearne sile (Kina, Pakistan, Indija), kao i neke za koje se pretpostavlja da imaju, odnosno razvijaju tu tehnologiju (Južna Afrika, Argentina, Brazil, Egipat, Španjolska, Izrael, S. Koreja), ali je ipak doprinio neširenju nuklearnog oružja.²³ Neke zemlje su, međutim, nastavile s nuklearnim pokusima kao Kina, Indija, Pakistan a vjerojatno i neke druge. Nakon što je Indija izvršila seriju podzemnih nuklearnih eksplozija 11. i 13. svibnja 1998., a Pakistan 28. i 30. svibnja iste godine, Vijeće sigurnosti UN je Rezolucijom 1172. (1998.) osudilo te pokuse i pozvalo te i druge države, koje to još nisu učinile, da postanu strankama Ugovora o neširenju nuklearnog oružja. Ono je također ustvrdilo da Indija i Pakistan ne mogu imati položaj nuklearnih država prema tom Ugovoru (čl. IX t. 3.)²⁴.

Člankom IV. stranke su se obvezale da neće ometati miroljubivo korištenje nuklearne energije, a čl. VI., da će u dobroj namjeri nastaviti pregovore o učinkovitim mjerama za obustavu utrke u nuklearnom naoružanju u što kraćem

¹⁹ RH je stranka Ugovora od 8. listopada 1991. Tekst vidi u *NN-MU* br. 13/94 i 5/01.

²⁰ Čl. IX. st. 3. Ugovora.

²¹ RH s IAEA sklopila Sporazum o promjeni garancija u vezi s Ugovorom o neširenju nuklearnog oružja i Protokola uz Sporazum; *NN-MU* br. 13/94; objavom stupio na snagu 18. siječnja 1995. - *NN-MU* br. 14/99.

²² Na konferencijama IAEA 1975., 1980., 1985., 1990. nenuklearne sile uzalud su protestirale zbog neizvršavanja tih obećanja od strane nuklearnih sila.

²³ U procesu raspada SFRJ i SSSR-a jedan od uvjeta za priznanje novih država od EU bilo je da se sve one izričito obvežu na sve ono što su države prethodnice prihvatile glede razoružanja i neširenja nuklearnog oružja. Taj uvjet bio je i u Smjernicama o priznanju novih država od 16.12. 1991. Zanimljivo je da Rusija (onda Ruska federacija) i Srbija i Crna Gora sebe smatraju strankama Ugovora, jer da imaju kontinuitet u odnosu na bivše države. To pravo Rusiji je i priznato.

²⁴ Nisu bile nuklearne države prije 1. siječnja 1967.

roku i za nuklearno razoružanje. Isto tako da će težiti ugovoru o općem i potpunom razoružanju. Sve ovo pod strogom i učinkovitom međunarodnom kontrolom.

Člankom X. bilo je predviđeno da će se na konferenciji stranaka, koja će se održati 25 godina nakon stupanja na snagu Ugovora, odlučiti o daljnjoj sudbini ovog Ugovora. Kao što znamo Ugovor je i dalje na snazi, a bio je usvojen 1968.

Postoje i ugovori o demilitarizaciji i denuklearizaciji kojima se u nekom prostoru zabranjuje svaka vojna djelatnost, odnosno zabranjuje prisutnost nuklearnog oružja. Dakako da demilitarizacija uvijek obuhvaća i denuklearizaciju. Imamo tako:

a) Svi nuklearni pokusi u svemiru bili su zabranjeni Moskovskim ugovorom iz 1963., a Ugovorom iz 1967., o načelima koja uređuju djelatnost država na istraživanju i iskorištavanju svemira, uključujući Mjesec i druga nebeska tijela, zabranjuje se državama stavljanje u Zemljinu orbitu svakog nosača nuklearnog oružja ili svake druge vrste oružja za masovno uništavanje.

b) U okviru UN 1971. bio je sklopljen Ugovor o zabrani smještanja nuklearnih i drugih vrsta oružja za masovno uništavanje na morskom dnu i njegovu podzemlju²⁵

c) Ženevskom konvencijom iz 1977. zabranjena je uporaba tehnika za promjenu okoliša u neprijateljske svrhe.

Od regionalnih ugovora koji se odnose na demilitarizaciju (denuklearizaciju) spomenut ćemo neke u nastavku.

a) Ugovor o Antarktiku sklopljen u Washingtonu 1. prosinca 1959.²⁶ izričito zabranjuje sve nuklearne eksplozije i odlaganje nuklearnog otpada kao i bilo kakve vojne aktivnosti, vojne vježbe, izgradnju vojnih objekata i sl. Svaka stranka Ugovora ima pravo na svog promatrača koji će nadzirati to područje, tj. područje Antarktika.

b) Ugovorom iz Tlatelolcoa u Meksiku, od 14. veljače 1967., države Srednje i Južne Amerike su se obvezale na isključivo miroljubivu uporabu nuklearnih materijala i postrojenja pod njihovom sudbenošću te da neće trpjeti prisutnost nuklearnog oružja na svome području. Uz kontrolu IAEA one su u istu svrhu ustanovile i Tijelo za zabranu nuklearnog oružja u Latinskoj Americi (OPANAL).

Uz spomenuti Ugovor usvojena su i dva protokola. Prvi od njih predviđa da države izvan te regije koje tu imaju posjede mogu denuklearizirati svoja (nesamoupravna) područja. Drugim protokolom su se nuklearne sile obvezale da će poštivati to denuklearizirano područje, i da neće pribjegavati uporabi nuklearnog oružja, niti prijetnjom uporabe tog oružja protiv država stranaka Ugovora. Radi se o uspješnom regionalnom ugovoru.

²⁵ Vidi u *UNTS* sv. 955.

²⁶ Vidi u *UNTS* sv. 402. Izvorne stranke su: Argentina Australija, Belgija, Čile, Francuska, Japan, Novi Zeland, Norveška, Južna Afrika, Ruska federacija, Velika Britanija, SAD, a naknadno još 13 država. Ugovor je ostao na snazi i nakon predviđenog isteka važenja 1991.

c) Ugovor u Raratongau (Cookovo otočje u Pacifiku) 1985., sklopljen između 14 država, kojim se denuklearizira golemi prostor, tj. veliki dio Pacifika od ekvatora do Antarktika, nije po mišljenju mnogih²⁷ bio previše uspješan. To najviše zato jer su Kina i bivši Sovjetski Savez dali jamstva o poštivanju Ugovora, ali ne i SAD, Velika Britanija i Francuska.

Dvostrani ugovori između SAD i bivšeg Sovjetskog Saveza, međutim, pokazali su se kao najuspješniji ugovori u smislu otklanjanja opasnosti od uporabe nuklearnog oružja. Među njima su najznačajniji oni koje navodimo u nastavku.

a) SALT²⁸-I. od 26. svibnja 1972., koji nije više na snazi, ali se u praksi poštuje, predviđa ograničenja broja strateških defenzivnih nuklearnih raketa dugog dometa. Uz taj ugovor potpisan je i Privremeni protokol o ograničenju strategijskog ofenzivnog oružja kojim je dogovoreno da će obje strane zadržati postojeću razinu lansera u obliku svojih interkontinentalnih raketa (SSSR 1530 +90 u izgradnji, SAD 1054 komada), podmorničkih raketa (SSSR-560, SAD-656), a određen je i broj podmornica s nuklearnim oružjem (SSSR do 62, SAD do 44). Ipak MIRV²⁹ je ostao izvan sporazuma, što su obje strane koristile, a nije bilo riječi ni o krstarećim raketama kao glavnog potencijalnog sredstva debalansa nuklearne moći. Zato je SALT-I imao velikih praznina, posebno uz isti broj lansera, a uz bolju preciznost raketa i veći broj bojnih glava. Osim toga Minutemani (interkontinentalne američke raketa) dobijaju novu bojnu glavu MK 12A, a podmornice «Polaris» zamjenjuju se novim modernijim tipom nuklearne podmornice «Trident».

b) Sporazumi SALT-II.³⁰ od 18. lipnja 1979. određuju gornje dosta visoke granice i ofenzivne vektore ofenzivnih raketa s nuklearnim bojnim glavama. Njihov cilj nije bio smanjivanje broja nego usporavanje modernizacije tih raketa. Senat SAD-a nije ih ratificirao, ali obje strane ih poštuju.

Tekstom se predviđalo da će:

-u roku 6 mjeseci obje strane limitirati svoje strategijsko oružje na 2400 a do kraja 1981. na 2250 komada;

²⁷ Vidi u Degan, V, Đ, Međunarodno pravo, PF, Rijeka, 2000. u §86, str. 807.

²⁸ SALT - Strategic Arms Limitation Talks. Tekst Ugovora vidi u : SALT Handbook, Key Documents and Issues 1972.-1979., Washington, 1979., str. 15.-32. Inače pregovori SALT počeli su već u Helsinkiju 17. 11. 1969.

Usporedo s SALT-om potpisana je i Zajednička deklaracija o osnovnim načelima odnosa između SAD i SSSR-a o tome da će (u kontekstu nuklearnog oružja ali i općenito) dvije supersile nastupati suzdržano i biti uvijek spremne na pregovore i mirno rješavanje eventualnih sporova i sukoba.

Vrhunac detanta bio je zajednički let u svemir 1975. Apollo-Sojuz. Osim toga kada je Brežnjev (potpisnik SALT-a I uz Nixona) bio u lipnju 1973. u SAD-u potpisan je Sporazum o sprečavanju nuklearnog rata, a 1975. potpisan je i završni akt KESS-a u Helsinkiju.

²⁹ Multiple Independently Targetable Re-entry Vehicle tj. neovisno usmjeren posljednji stupanj balističke rakete s više bojnih glava.

³⁰ Potpisali su ga Carter i Brežnjev u Beču 18. lipnja 1973. Vidi: Vukadinović, R, U očekivanju SALT-2, *Međunarodna politika*, 1979.

-1320 raketa i bombardera može biti opremljeno MIRV-om ili krstarećim projektilom. Pri tome obje strane imaju limit od 1200 ICBM (interkontinentalna balistička raketa), a njih 820 može imati MIRV;

-svaka od strana može izgraditi po jedan novi tip strategijskih raketa;
-limitira se radijus krstareće rakete na 366 milja osim na teškim bombarderima;

-SALT-I u odnosu na ABM (Antibalistic Missile) ostaje;

-kontrola sporazuma obavljat će se u nacionalnim sustavima provjere.

c) Vašingtonski sporazum (1987.) o nuklearnim raketama srednjeg dometa i kratkog dometa smještenim u Europi, omogućio je Sporazum iz Jackson Holea iz 1989. o «pokusnim mjerama za verifikaciju budućih smanjenja ofenzivnih strateških raketa».

d) Ugovor START³¹ od 31. lipnja 1991. predviđa uzajamno smanjivanje broja ofenzivnih raketa dugog dometa na 30% do početka 2003.³²

Došavši na vlast nakon Cartera Ronald Reagan je prihvatio mišljenje Senata da je tekst SALT-II neadekvatan pa predlaže nove pregovore po novoj formuli START, koji umjesto limitiranja u prvi plan ističe potrebu reduciranja i to najprije nuklearnih bojevih glava (za 1/3), reduciranje megatonaže, restrikcije na području ICBM-a, limitiranje krstarećih projektila na bombarderima. Sovjeti su zamjerali da se tim prijedlogom omogućava SAD-u razvitak raketa MX, podmornice «Trident» I i II, bombardera B-1B i dr. te aviona «Stealth».

Važno je pitanje jesu li propisi iz navedenih konvencija mogli stvoriti pravila općeg običajnog prava koja bi tako obvezivala i države koje nisu njihove stranke. Ako jesu onda bi ta pravila bila ius cogens.

Može se smatrati da je zabrana biološkog i kemijskog oružja u neprijateljstvima već postala ius cogens, a tako će biti i za protupješačke mine čim to potpišu SAD i Kina. Uz to i za pravila o demilitarizaciji Antarktika i svemira, te o denuklearizaciji morskog dna i podzemlja, kao i Latinske Amerike, možemo smatrati da su dio općeg međunarodnog prava.

Na državu koja nije stranka neke od tih konvencija pao bi težak teret dokazivanja da je ona ne obvezuje ni po običajnoj obvezi (formalno konvencije obvezuju samo stranke). Dokaz izrečenom su i Predsjedničke izjave Vijeća sigurnosti UN od 14. i 29. svibnja 1998. u kojima je istaknuto da su nuklearni pokusi Indije i Pakistana suprotni de facto moratoriju pokusa s nuklearnim oružjem i s drugim nuklearnim eksplozivnim napravama kao i s globalnim naporima za neširenjem nuklearnog oružja i nuklearnim razoružanjem.

³¹ Strategic Arm's Reduction Talks. START-I ubrzo je nadopunjen kao START-II koji je američki Senat ratificirao 1996. a ruska Duma 2000. a dogovorom Clintona i Jelcina išlo se i prema START-u III koji je predviđao smanjenje broja raketa za 2/3.

³² SAD su u Lisabonu 1992. sklopile Protokol s Ruskom federacijom, Ukrajinom, Bjelorusijom i Kazahstanom o primjeni ugovora START.

Prema pravnoj znanosti uporaba nuklearnog oružja zabranjena je već postojećim pravnim pravilima. Uz ubojiti ili razorni učinak ono djeluje otrovno i zarazno tako da potpada pod zabranu otrovnih i bakterioloških sredstava. Uz to, na uporabu tog oružja odnose se sve zabrane koje se odnose na drugo oružje i to glede bombardiranja nebranih mjesta i naročito glede zaštite civilnog stanovništva i okoliša.

Tzv. Martensova klauzula³³ iz uvoda u Četvrtu hašku konvenciju o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907.³⁴ predviđa u svojoj cjelini i dinamični element u razvitku međunarodnog prava, s obzirom na nove načine ratovanja, nova sredstva razaranja i nova oružja kao što su npr. kemijsko, biološko i nuklearno oružje. Zaraćene strane se ni u tim uvjetima ne smiju ponašati neodgovorno. Zakoni čovječnosti i zahtjevi javne svijesti ograničavajući su faktor u svim vrstama oružanog sukoba i u svakom vremenu.³⁵

Postoji i zaštita, između ostalog, građevina i instalacija koje sadrže opasne sile, tj. brana, nasipa i nuklearnih elektrana. Ti objekti ne smiju biti meta napada, u svim vrstama sukoba čak i ako su vojni ciljevi, ako takav napad može prouzročiti opasne sile, kao što su poplave ili radioaktivno zračenje, kao posljedica oslobađanja nuklearnih tvari.³⁶

Već spomenutim protokolima uz Haške konvencije zaštićuje se i prirodni okoliš. Ta zaštita odnosi se na opsežno, dugotrajno i ozbiljno oštećenje i obuhvaća zabranu korištenja metoda ili sredstava ratovanja čija je svrha ili mogućnost takvo oštećenje okoliša da može ugroziti zdravlje ljudi ili njihov opstanak. Napad na okoliš zabranjen je i u svrhu represalija, a posebnom Ženevskom konvencijom iz 1977. zabranjena je uporaba tehnika za promjenu okoliša u neprijateljske svrhe. Rimski statut Međunarodnog kaznenog suda iz 1998. napad na okoliš smatra međunarodnim zločinom u kontekstu međunarodnih sukoba.

2. 2. Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda o korištenju nuklearnog oružja

Vezano baš za nuklearno oružje zanimljivo je Savjetodavno mišljenje kojeg je dao Međunarodni sud 1996. kao odgovor na pitanje koje je postavila Opća skupština UN: «Je li prijetnja ili korištenje nuklearnog oružja, pod bilo kojim

³³ Nazvana po ruskom piscu i državniku Fjodoru F. de Martensu (1845.- 1909.) koji je klauzulu i predložio.

³⁴ Dana 12. kolovoza 1949. u Ženevi su potpisane 4 konvencije iz tog područja. To su: Prva - Konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu; Druga - Konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru; Treća - Konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima; Četvrta - Konvencija o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata. Na temelju iskustva rata u Vijetnamu i nekih oslobodilačkih ratova, 1977. su usvojena i dva protokola: Protokol I, o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba i Protokol II, o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba.

³⁵ Tekst Klauzule vidi u Degan, V, Đ, Međunarodno pravo, PF, Rijeka, 2000., na str. 829.

³⁶ Vidi čl. 15. Protokola I i čl. 56. Protokola II iz 1977. uz Haške konvencije.

uvjetima, dopušteno međunarodnim pravom?». U završnom paragrafu 105(2) (E) Mišljenja Sud smatra: «Kako slijedi...da bi prijetnja ili korištenje nuklearnog oružja općenito bili suprotni pravilima međunarodnog prava primjenjivih u oružanom sukobu, a posebice glede načela i zakona humanitarnog prava.

Pa, ipak, glede trenutnog stanja međunarodnog prava i činjenica koje su na raspolaganju, Sud ne može dati konačan zaključak bi li prijetnja ili korištenje nuklearnog oružja bilo zakonito ili ne u ekstremnim okolnostima samoobrane, u kojim bi opstanak države bio na kocki».

Sud nije odobrio (uvažio) korištenje nuklearnog oružja u spomenutim okolnostima, ali je ustvrdio da «ne može dati konačan zaključak» po tom pitanju. Zaključak o postojanju običajnog prava koje bi se odnosilo na zabranu korištenja nuklearnog oružja nije bio moguć, jer pojava takvog prava je bila spriječena, po mišljenju Suda, «stalnim tenzijama između «*opinio iuris*» s jedne strane i, još uvijek, jake veze s načelom prijetnje s druge strane (zastrašivanja)». Iako je, možda, mišljenje Suda razočaravajuće i, iako je potaklo dosta kritika, bilo je to realno rasuđivanje, ako se pri tome misli na postojeće ugovore i praksu država. Stoga, ne postoji opće pravilo međunarodnog prava koje zabranjuje korištenje nuklearnog oružja kao takvog.

U savjetodavnom mišljenju iz 1996. o Zakonitosti prijetnje ili uporabe nuklearnog oružja, Međunarodni sud je, među ostalim, ustanovio i: «...opću obvezu zaštite prirodnog okoliša protiv opsežnih, dugotrajnih i teških oštećenja okoliša; zabranu metoda i sredstava ratovanja s namjerom stvaranja takvih oštećenja ili od kojih se to može očekivati; te zabranu napada na prirodni okoliš kao mjera represalije».

U presudi japanskog suda iz 1963. Okružni sud u Tokiju, u parnici Shimonida i dr., odbacio je iz procesnih razloga zahtjeve pojedinih stanovnika Hirošime i Nagasakija da im japanska država isplati naknadu štete ipak navodeći, između ostalog: «Bacanje atomskih bombi bilo je neprijateljski čin poduzet od SAD, koje su tada bile u ratu s Japanom i bio je nezakonit akt neprijateljstva suprotan međunarodnom pravu, ugovornom i običajnom, iz tog doba»³⁷. Međunarodni sud je, međutim, imao drugačije mišljenje. U savjetodavnom mišljenju iz 1996. o «Zakonitosti prijetnje ili uporabe nuklearnog oružja» kao odgovoru na upit Opće skupštine UN: «Je li prijetnja ili uporaba nuklearnog oružja dopuštena u bilo kakvim okolnostima» Sud je odgovorio:

(A) Niti običajno, a ni ugovorno međunarodno pravo ne ovlašćuje posebno na prijetnju ili uporabu nuklearnog oružja (ovo je usvojeno jednoglasno).

(B) Niti običajno, a ni ugovorno međunarodno pravo ne sadrže cjelovitu i univerzalnu zabranu prijetnje ili uporabe nuklearnog oružja kao takve (11 sudaca za a 3 protiv).

(C) Nezakonita je ona prijetnja ili uporaba nuklearnog oružja koja je suprotna čl. 2. st. 4. Povelje UN i koja ne zadovoljava sve uvjete iz čl. 51. (jednoglasno).

³⁷ Vidi u Degan, V, Đ, Međunarodno pravo, PF, Rijeka, 2000., na str. 860.

(D) Prijetnja ili uporaba nuklearnog oružja morala bi također biti u skladu sa zahtjevima međunarodnog prava primjenljivog u oružanim sukobima, kao i s posebnim obvezama iz ugovora i drugih obećanja koja se izričito odnose na nuklearno oružje (jednoglasno).

(E) Iz gornjih zahtjeva proizlazi da bi prijetnja ili uporaba nuklearnog oružja bila općenito suprotna pravilima međunarodnog prava primjenljivima u oružanim sukobima, a naročito s načelima i pravilima humanitarnog prava, ali s obzirom na sadašnje stanje međunarodnog prava i na elemente činjenica s kojima raspolaže, Sud ne može definitivno zaključiti bi li prijetnja ili uporaba nuklearnog oružja bila zakonita ili nezakonita u krajnjim uvjetima samoobrane, u kojima bi u pitanje došao sam opstanak neke države (7 sudaca bilo je za, a 7 protiv, presudio je glas predsjednika Mohammeda Bedjaouia).

(F) Postoji obveza u dobroj vjeri produljenja i okončanja pregovora koji bi doveli do nuklearnog razoružanja u svim njegovim aspektima pod strogom i učinkovitom međunarodnom kontrolom (jednoglasno).

Mišljenje Suda koje je prevagnulo bilo je da općenita zabrana nuklearnog oružja, dok god ga neke države posjeduju, ne bi mnogo pomogla. Temeljeći se na preuzetoj obvezi država na pregovaranje (*pactum de contrahendo*) iz čl. VI. Ugovora o neširenju nuklearnog oružja iz 1968., Sud se založio za sklapanje sveopćeg ugovora o zabrani koja bi dovela do nuklearnog razoružanja.

U istom savjetodavnom mišljenju Sud je naveo i sljedeće: «...okoliš nije apstrakcija nego predstavlja prostor u kojemu ljudska bića žive, od kojega ovisi kvaliteta života i zdravlja njih i budućih naraštaja» i dalje «Postojanje opće obveze država će osigurati da se u djelatnostima, koje se obavljaju u granicama njihove sudbenosti ili kontrole, poštuje okoliš drugih država ili područja izvan nacionalne jurisdikcije, sada je dio korpusa međunarodnog prava».³⁸

LEGAL PROTECTION FROM NUCLEAR WEAPONS WITH AN EMPHASIS ON MARINE ENVIRONMENTAL PROTECTION

Nuclear weapons can be the reason for much dangerous pollution of the environment. The consequences of nuclear testing, explosion of atom bombs in Hiroshima and Nagasaki and various nuclear accidents all bear witness to this.

Nuclear weaponry falls into the category of weapons for mass destruction, together with bacteriological (biological), chemical and similar weapons. That fact alone clearly points out how important it is to prevent the use and production of such weapons. One of the means is certainly legal regulation on a global level. Included here is the damage of boats in nuclear manufacture, that is, vessels and aircraft which carry nuclear weapons, not to mention also the possible war or terrorist

³⁸ Taj navod je potvrđen i u presudi iz 1997. vezano za nuklearne elektrane, o Projektu Gabčikovo/Nagymaros (Slovačka / Mađarska), p.41, para.53, i p. 68., para.112. Vidi u *ibid*.

and diversant acts with nuclear weapons and matter. The fact that the very nuclear substance per se can be and is nuclear weaponry because of its very dangerous properties should certainly be emphasised. Similarly, the UN General Assembly in New York on 13 April 2005 approved a new agreement on the fight against terrorism which will compel the government to punish those who illegally possess nuclear equipment or radioactive material. The Agreement was offered for signing on 14 April that same year. For it to come into force, 22 countries had to ratify it. The document was conciliated after seven years of negotiations and it is the 13th convention on the fight against terrorism and the first completed after the terrorist attack on the USA on 11 September 2001.

Even though the pollution of the marine environment is mainly regulated by international legal instruments by which pollution from sunk vessels and aircraft and from mainland sources are regulated, agreements which are related to nuclear weapons are also very important, be they related to nuclear experiments or to the prohibition of the use of these weapons, that is, disarmament.

Key words: *nuclear weapons, nuclear experiments, contracts related to nuclear weapons, nuclear material emissions into the environment, disarmament, limiting nuclear weapons, Opinion of the UN General Assembly on Nuclear Weapons.*